

УДК 528.9

Фокін С. П.

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету,

Шевченко О. В.

Державне підприємство «УкрДАГП»

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОЇ КАРТОГРАФІЇ

Розглянуто особливості спеціальних спортивних карт та їх значення для планування та проведення змагань з орієнтування. Здійснена спроба обґрунтування основних термінів та понять в галузі створення та використання таких карт. Представлено найбільш вживані терміни.

Ключові слова: спортивна карта, вимоги до зображення, якість карти, терміни та поняття спортивної картографії.

Вступ. Будь-яка галузь діяльності, досягнувши певного ступеня розвитку, відчуває потребу в систематизованій термінології, відсутність якої починає стримувати подальший її розвиток. Спортивне орієнтування в цілому й спортивна картографія, зокрема, досягалися такого рівня.

Огляд публікацій. У вітчизняній фаховій картографічній літературі за останній час з'явилися публікації, які у цілому дають уявлення про роль і місце карти у спортивному орієнтуванні – на різних етапах проведення змагань [1, 3, 7], представляють особливості спортивних карт [4,6] та порушують деякі аспекти її практичного використання [6, 8].

Метою статті є розгляд питання науково-методичного обґрунтування застосування термінології в сфері створення та використання спортивних карт.

Виклад основного матеріалу. Спортивна карта – необхідний атрибут під час змагань із спортивного орієнтування. Наявність такої карти є необхідною умовою використання району для змагань: карти використовують не тільки безпосередньо спортсмени при проходженні дистанції; за її допомогою відбувається планування траси, облаштування її безпосередньо на місцевості. Точна, об'єктивна, інформативна карта, виконана згідно із стандартизованими рекомендаціями, яка легко читається під час бігу – основа технічно підготовленої дистанції, а також необхідна умова забезпечення спортивної справедливості, оскільки одним з основних принципів Міжнародної федерації орієнтування є положення про те, що жоден з учасників змагань не може одержати переваги або постраждати через недосконалість карти!

Аналізуючи технічні дії спортсменів у різних видах орієнтування, можна виділити дві основні характеристики об'єктів місцевості, які цікавлять спортсменів. Перша – це умови її прохідності, які визначаються густотою рослинності, фізичними властивостями ґрунтів, висотою й розчленованістю рельєфу, кількістю і якістю шляхів сполучення. Друга характеристика пов'язана із процесом читання карти, що полягає зі створенням зорового образу місцевості по карті з наступним пошуком відповідних об'єктів, що знаходяться на місцевості. Тому однією з головних умов якості карти є максимальна легкість процесу її читання. Для цього при її складанні здійснюється цілеспрямований відбір об'єктів, їх кількісних і якісних характеристик, застосовуються певні способи відображення їх характеристик на карті. У результаті спортивна карта здобуває особливу якість – інформативність. Інформативність зображення об'єктів дозволяє спортсменові легко сприймати індивідуальні особливості й характерні риси різних компонентів ландшафту, швидко й з великою вірогідністю «прив'язатися» у будь-якому місці району змагань.

Поняття інформативності не слід плутати з іншим – кількістю одиниць інформації (орієнтирів) на певну площу карти, яке визначає її завантаженість. Навантажена карта далеко не завжди високоінформативна в нашому розумінні, скоріше навпаки. Надмірна завантаженість, з одного боку, знижує читаність карти, а з іншого – змушує спортсмена відмовлятися від її читання й застосовувати більш прості способи орієнтування. Особливо такі негативні наслідки проявляються у випадку збільшення завантаженості за рахунок показу дрібних, або непотрібних (недостовірних) об'єктів.

Отже, можна зробити висновок, що усі компоненти місцевості, відбиті на карті, цікавлять спортсмена із двох точок зору: або як об'єкти, необхідні для її читання, або ж як елементи, що утруднюють або полегшують пересування на місцевості. Таким чином, зміст спортивної карти повинен бути спрямований на показ прохідності місцевості та на інформативність зображення об'єктів.

Спортсмен-орієнтувальник одержує карту за лічені секунди до старту й під час проходження дистанції має мало часу на її вивчення: адже кожне звертання до неї віднімає дорогі секунди. Вивчення карти на дистанції здійснюється в екстремальних умовах: значне фізичне й розумове навантаження сприяє накопичуванню втоми, несприятливий в ряді випадків стан погоди та освітленість, що різко змінюється – усе це утруднює читання карти, і, відповідно, визначення місце знаходження на місцевості. Це варто не забувати при корегуванні, підготовці оригіналів, доборі кольорового оформлення й паперу, підготовці карти для змагань. Розвиток орієнтування й спортивної картографії складається так, що в наш час процес створення карти намагаються скоротити (за часом, змістом, складом виконавців) до часу проведення конкретних змагань. Великий тираж багатокольорового

видання визначає можливість багаторазове (тривале у часі) використання карти, а це, у свою чергу, вимагає високої якості при її створенні.

Спортивна карта придатна для її використання у змаганнях зі спортивного орієнтування, якщо витримані наступні вимоги: для позначення всіх об'єктів правильно обрані умовні знаки; у межах одного аркуша карти витримано один ступінь генералізації об'єктів; різні градації якісних і кількісних характеристик об'єктів (болота, труднопрохідна рослинність, шляхи й стежки, контури, камені, скельні стіни) витримані на аркуші карти однаковими або близькими; для позначення особливих макрооб'єктів дані єдині позначення (коло або хрестик певного кольору), усі мікрооб'єкти з однаковими характеристиками нанесені на карту; у межах аркуша карти витриманий єдиний стиль зображення. Ця вимога особлива важливо при бригадному методі роботи. Особливу роль у його реалізації відіграють розробка й виконання технічного завдання (ТЗ) на складання карти й редагування всієї карти керівником робіт.

І нарешті, однією з головних вимог, яка забезпечує високу якість вироблених спортивних карт, а також їх правильне використання, є загальноприйнята термінологія, яка забезпечує однозначність читання.

За визначенням, термінологія це – сукупність термінів, тобто слів або словосполучень, що висловлюють специфічні поняття з певної галузі суспільної діяльності. Відповідно, термін – слово або словосполучення, що виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [2]. Термін – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, тощо [9]. Від звичайних слів терміни відрізняються точністю семантичних меж. Основними способами творення термінів є: зміна значення слова звичайної мови; творення неологізмів шляхом словотвору з коренів та інших морфологічних елементів звичайної мови, що набирає форми кальок з інших мов; запозичення з інших мов (етранжизми).

Далі подані визначення деяких понять і термінів, що відносяться в основному до процесу підготовки спортивної карти й застосування її на змаганнях зі спортивного орієнтування. Частина їх запозичена із суміжних дисциплін – топографії, геодезії, картографії, і вживається в тому ж значенні, що й у цих дисциплінах. Інша частина відноситься до предметів, процесів і понять, властивим тільки спортивному орієнтуванню й, незважаючи на зовнішнє співзвуччя, має цілком певний зміст саме в даному, конкретному, розумінні.

Авторський оригінал – оригінал спортивної карти, підготовлений окремим виконавцем або колективом авторів до видання тиражу для змагань зі спортивного орієнтування.

Азимутально-сполучені точки спортивної карти – точки або об'єкти, які спортсмен безпосередньо не спостерігає, але може зв'язати за допомогою

точного азимута в процесі орієнтування.

Вибіркова генералізація – відбір об'єктів по кількісних і якісних критеріях з метою відображення на карті головних і типових характеристик місцевості.

Візуально сполучені точки спортивної карти – точки або об'єкти, що перебувають у межах прямої видимості, які спортсмен зв'язує одне з одним у процесі орієнтування.

Графічна генералізація – спрощення контурів зображень об'єктів на карті з метою виявлення й відображення головних і типових характеристик місцевості.

Групи умовних знаків – сукупність умовних знаків за належністю до певних компонентів ландшафту та штучних об'єктів.

Ділянка знімальна – частина району, призначена для роботи одного укладача й обмежена, як правило, ходами його знімання або лінійними орієнтирами на місцевості.

Етап дистанції – відстань між двома сусідніми за номерами контрольними пунктами дистанції змагань зі спортивного орієнтування.

Зарамкове оформлення – інформація, розташовувана поза робочим полем карти, яка може включати назву організації-замовника, назву документа, рік видання, чисельний масштаб, висоту перетину, інформацію про укладачів карти та спонсорів змагань тощо.

Звертання до карти – огляд (читання) карти спортсменом під час змагань, що супроводжується зупинкою або сповільненням руху й викликаний необхідністю вибору шляху пересування.

Знак КП – червоно-білий плоский або об'ємний знак з паперу, тканини або інших матеріалів, оформлений відповідно до правил змагань.

Інформативність спортивної карти – властивість карти, що дозволяє спортсменові легко сприймати індивідуальні особливості й характерні риси різних компонентів природного ландшафту або штучних об'єктів з метою швидкого й достовірного визначення свого місця розташування.

Камеральні роботи – комплекс дій зі створення спортивної карти, не пов'язаних з виїздом на місцевість і проведених у приміщенні.

Компоненти ландшафту – основні складові ландшафту. У спортивній картографії до них відносять: рельєф, скелі й камені, гідрографію, рослинність, штучні споруди.

Коригування карти – сукупність польових і камеральних робіт із внесення змін на існуючу спортивну карту, істотних для проведення змагань.

Мікрооб'єкт – невеликий, точковий, лінійний або площинний орієнтир, що вірогідно визначається на місцевості й розташований стосовно сусідніх мікрооб'єктів так, що всі їх можна показати на карті.

Мінімальні розміри – нижня межа розмірів елементів змісту карти

й відстаней між ними, що гарантує високу поліграфічну якість карти і її читаність.

Монотонний схил – задернована похила поверхня, що не має в межах своєї площі інших елементів рельєфу.

Номер КП – порядковий номер контрольного пункту на конкретній дистанції змагань зі спортивного орієнтування.

Об'єкт – предмет місцевості, елемент рельєфу, деталь будь-якого компонента ландшафту.

Об'єкт КП – орієнтир, на якому (близько якого) встановлено знак КП.

Об'єктивність спортивної карти – властивість карти, що передбачає правильність вибору умовних знаків, однакову ступінь генералізації, ідентичність градацій характеристик об'єктів і однаковий стиль зображення, які витримані по всьому аркушу карти.

Орієнтир – характерний об'єкт місцевості, за допомогою якого спортсмен може легко визначити своє місце розташування.

Повнота спортивної карти – властивість карти, що полягає у відображенні на ній усіх об'єктів різних компонентів ландшафту, що вірогідно й однозначно можуть визначатися спортсменом на змагальній швидкості.

Поле зарамкового оформлення карти – частина аркуша карти, яка не зайнята зображенням району змагань і використовується для розміщення зарамкового оформлення.

Польові роботи – комплекс дій зі створення спортивної карти, які проводяться безпосередньо на місцевості.

Район (змагань, картографування) – ділянка місцевості, зображена (або запланована для зображення) на аркуші спортивної карти.

Рекогносцировка – попереднє польове обстеження ділянки місцевості з метою загального знайомства з її особливостями, визначення меж району картографування, оцінка придатності наявного топографічного матеріалу для використання й ухвалення рішення про початок польових робіт стосовно створення спортивної карти.

Робоче поле карти – частина аркуша карти, обмежена виключно зображенням району змагання.

Символ умовного знака – фігура, начерк, фонове зображення певного умовного знака.

Сполучені точки спортивної карти – точки або об'єкти, які спортсмен зв'яже один з одним у процесі орієнтування.

Спортивна карта – крупномасштабна спеціальна карта, призначена для спортивного орієнтування, виконана в специфічних умовних знаках, зміст якої відбиває ступінь прохідності місцевості.

Точність спортивної карти – припустима помилка у зображенні планового й висотного положення одного об'єкта відносно іншого.

Узяття контрольного пункту (КП) – дії спортсмена в околицях КП, які завершилися виявленням знака КП і відміткою наявними засобами контролю.

Укладач спортивної карти – фахівець зі спортивного орієнтування, що займається створенням спортивних карт.

Умовна висота – висота даної точки, відрахована від довільно обраної в районі поверхні.

Хід (знімальний) – шлях укладача при виконанні знімання.

Читаність спортивної карти – властивість карти, яка дозволяє спортсменові з нормальним зором вільно її читати під час проведення змагань при денному освітленні без допомоги лупи.

Читання карти – розумовий процес, який здійснюється спортсменом під час змагань, що полягає у створенні зорового образу місцевості за допомогою карти, його запам'ятовування з метою подальшого відшукування сукупності об'єктів, які спостерігаються на місцевості.

Висновки. Автори не претендують на абсолютну повноту розкриття змісту дефініцій та термінології даної галузі, розглядаючи представлену статтю лише у контексті обговорення стосовно термінологічного апарату спортивної картографії.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент В. І. Остроух.

Література:

1. *Даценко Л.М.* Карта у спортивному орієнтуванні // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. праць. – К.: Інститут передових технологій, 2008.– Вип. 8.– С. 84 – 87.
2. Словник іншомовних слів. К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 660 с.
3. *Фокін С.П., Шевченко О.В.* Картографічне забезпечення змагань зі спортивного орієнтування // Картографія та вища школа: Зб. наук. праць. – К.: Державна картографічна фабрика, 2003.– Вип. 8.– С. 209 – 211.
4. *Фокін С.П., Шевченко О.В.* Спортивні карти та їх класифікаційні ознаки // Картографія та вища школа: Зб. наук. праць. – Вінниця.: Державна картографічна фабрика, 2004.– Вип. 9.– С.21-23.
5. *Фокін С.П., Шевченко О.В.* Основні вимоги до спортивних карт// Картографія та вища школа: Збірник наук. праць. –К.: Інститут передових технологій, 2006. – Вип. 11.– С.220-224.
6. *Шевченко О.В.* Семіотичні аспекти формування картографічної грамотності у спортивному орієнтуванні // Картографія та вища школа: Збірник наук. праць. –К.: Інститут передових технологій, 2007. – Вип. 12.– С.125-128.
7. *Шевченко О.В.* Особливості використання спортивних карт //

Географія в інформаційному суспільстві: Збірник наук. праць. У 4-х т.– К.: ВГЛ Обрії, 2008.– Т.IV.–С. 127-128.

8. *Фокин С.П., Шевченко О.В.* Роль карти у плануванні дистанцій для спортивного орієнтування // Картографія та вища школа: Збірник наук. праць. – Вінниця: ТОВ «Антекст- УЛТД», 2009. – Вип. 14.– С.120-122.

9. *Яковлева А.М.* Сучасний тлумачний словник української мови / Яковлева А.М., Афонська Т.М. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009 –592 с.

С. П. Фокин, А. В. Шевченко

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СПОРТИВНОЙ КАРТОГРАФИИ

Рассмотрены особенности специальных спортивных карт и их значение для планирования и проведения соревнований по ориентированию. Предпринята попытка обоснования основных терминов и понятий в сфере создания и использования таких карт. Представлены наиболее употребляемые термины.

Ключевые слова: спортивная карта, требования к изображению, качество карты, термины и понятия спортивной картографии.

S. Fokin, A. Shevchenko

TERMINOLOGY FEATURES A SPORT CARTOGRAPHY

Considered are the peculiarities of special sport maps and their importance for the planning and holding of competitions for sport-orientation. Attempt to substantiate the main terms and concepts in the field of creation and use of such maps. Presents the most used terms.

Key words: sports maps, requirements to the image, the quality of the maps terms and concepts sports cartography.

Надійшла до редакції 27 вересня 2011 р.